

A photograph of a residential area. In the foreground, there is a paved road. Behind it is a grassy field where three people are walking. In the background, there are several brick houses with red-tiled roofs and a dense line of trees. The sky is a clear, bright blue.

Wonen in het buitengebied

BAKSTEEN

UITGEVER

Koninklijk Verbond van
Nederlandse Baksteenfabrikanten

HOOFDREDACTIE

Hans de Muinck Keizer

REDACTIE EN MEDEWERKERS

Victor Freijser
Hans de Muinck Keizer
Bart de Vries

INHOUDELIJKE COÖRDINATIE

Hollander en Van der Mey/MS&L,
Den Haag

**ART DIRECTION,
VORMGEVING EN OPMAAK**
Studio Tigges bNO, Voorburg
(Caroline Couwenbergh)

LITHOGRAFIE

Nederlof Repro, Cruquius

DRUK

Boom Planeta De Grafische, Haarlem

REDACTIE-ADRES

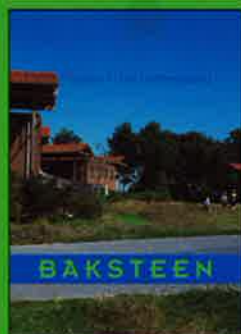
Hoofdstraat 8
Postbus 51
6994 ZH De Steeg
t 026 4959110
f 026 4951077
e knb@knb-baksteen.nl

ADRESWIJZIGING OF VERZOEK OM TOEZENDING

richten aan het Koninklijk Verbond
van Nederlandse Baksteenfabrikanten,
Postbus 51, 6994 ZH De Steeg
t 026 4959110

ISSN 0925-5923

*Baksteen is het vakblad van het Koninklijk
Verbond van Nederlandse Baksteen-
fabrikanten (KNB) en verschijnt in control-
led distributie drie maal per jaar. Het
blad biedt informatie over de baksteenin-
dustrie en belicht trends in en opvattingen
over baksteen en architectuur. Het wordt
toegezonden aan architecten(bureaus) en
stedenbouwkundigen, tuin- en land-
schapsarchitecten, opdrachtgevers in de
bouw, ONRI-leden, centrale en lagere
overheidsinstellingen, aannemers (VG-
Bouw en NVOB-leden), HIBIN-leden,
onderwijsinstellingen en researchinstututen,
(vak)pers en relaties van KNB. Copyright
© 2000 KNB. Het overnemen van artike-
len als bedoeld in artikel 15 van de
Auteurswet is niet toegestaan.*

De foto's in dit nummer zijn
gemaakt door Onno Meter,
tenzij anders aangegeven.

LEDENLIJST

Steenfabriek Biezeveld B.V., Kerkdriel,
tel. 077 4742920

Brada Baksteen B.V., Oosterhout,
tel. 0162 460312

Brada Baksteen Esbeek B.V., Esbeek,
tel. 013 5169203

Brada Baksteen Oosterhout B.V.,
Oosterhout, tel. 0162 460312

Cementbouw Industrie, Heemstede,
tel. 023 5481481

Waalsteenfabriek "De Bylandt" B.V.,
Lobith-Tolkamer,
tel. 0316 566233/566220

Steenfabriek "De Waalwaard" B.V.,
Dodewaard, tel. 0488 417253/417250

CRH Kleiwaren Beheer BV, Neer,
tel. 0475 518100

Kleiwarenfabriek Buggenum BV,
Buggenum, tel. 0475 591666

Kleiwarenfabriek Echt BV, Echt,
tel. 0475 416000

Kleiwarenfabriek Façade Beek BV,
Beek (L), tel. 046 4372828

Kleiwarenfabriek Joosten Kessel BV,
Kessel, tel. 077 4628000

Kleiwarenfabriek Joosten Wesse-
sem BV, Wessesem, tel. 0475 562446

Daas Baksteen Zeddum b.v., Azewijn,
tel. 0314 651644

Daas Baksteen, Steenfabriek
De Nijverheid B.V., Azewijn,
tel. 0314 651644

Daas Baksteen, Steenfabriek De Vliet
B.V., Winterswijk, tel. 0314 651444

L.J. Duijs Steenfabrieken b.v.,
Hedikhuizen, tel. 0416 661393

Steenfabriek Leopold Engels BV,
Helden-Panningen, tel. 077 3060495

Hagens Steenfabrieken B.V., Oeffelt,
tel. 0485 361444

Hanson Baksteen Nederland BV,
Udenhout, tel. 013 5116611

Hanson Baksteen Erlecom, Erlecom,
tel. 024 6632036

Hanson Baksteen Lobith, Spijk,
tel. 0316 565111

Hanson Baksteen Milsbeek, Milsbeek,
tel. 0485 516551

Hanson Baksteen Nuance,
Afferden (L), tel. 0485 531236

Hanson Baksteen Rijssen, Markelo,
tel. 0548 512592

Hanson Baksteen "De Roodvoet"
Rijswijk (Gld.), tel. 0345 558343

Hanson Baksteen Terra, Son,
tel. 0499 374222

Hanson Baksteen Timmermans,
Elst (U.), tel. 0318 471227

Hanson Straatsteen Daams, Spijk,
tel. 026 3399111

Hanson Straatsteen Doorwerth,
Doorwerth, tel. 026 3399111

Steenfabriek Hijlkema B.V., Delfzijl,
tel. 0596 624848

HUWA B.V., Angeren, tel. 026 3259117

HUWA Baksteen Steenfabriek
Huissenswaard, Angeren,
tel. 026 3259117

HUWA Baksteen Steenfabriek Spijk,
Spijk, tel. 0316 566200

"St. Joris" Keramische Industrie B.V.,
Beesel (L), tel. 077 4740100

Steenfabriek Klinkers B.V., Maastricht,
tel. 043 3478333

Korevaar Beheer BV, Zennewijnen,
tel. 0344 613656

Steenfabriek Schipperswaard BV,
Echteld, tel. 0344 613656

Steenfabriek Zennewijnen BV,
Zennewijnen, tel. 0344 613656

Steenfabriek Linssen B.V., Kerkrade,
tel. 045 5411222

Steenfabriek Nuth BV, Nuth,
tel. 045 5244321

B.V. Steenbakkerij Randwijk anno
1839, Heteren, tel. 026 4722389

Steenfabriek "De Rijswaard" B.V.,
Aalst (Gld.), tel. 0418 552221

Rodruza B.V., Nijmegen,
tel. 024 3224960

Rodruza – Steenfabriek Rossum B.V.,
Rossum (Gld.), tel. 024 3224960

Rodruza – B.V. Steenfabriek
"De Zandberg", Gendt,
tel. 024 3224960

Steenindustrie Strating b.v., Oude
Pekela, tel. 0597 613920

Terca Baksteen BV, Zaltbommel,
tel. 0418 597111

Terca Baksteen BV Steenfabriek
Bemmel, Haalderen, tel. 0481 463924

Terca Baksteen BV Steenfabriek
Haaften, Haaften, tel. 0418 597111

Terca Baksteen BV Steenfabriek
Heteren, Heteren, tel. 026 4722014

Terca Baksteen BV Steenfabriek
Kijfwaard Oost, Pannerden,
tel. 0316 371841

Terca Baksteen BV Steenfabriek
Kijfwaard West, Pannerden,
tel. 0316 371841

Terca Baksteen BV Steenfabriek
Ochten, Ochten, tel. 0344 641441

Terca Baksteen BV/Poriso, Brunssum,
tel. 0418 597111

Terca Baksteen BV Steenfabriek
Thorn, Thorn, tel. 0475 561255

Terca Baksteen BV Steenfabriek
Wolfswaard, Opheusden,
tel. 0488 443367

Steenfabriek Vogelensangh, Deest,
tel. 0487 512459

Steenfabriek Vogelensangh, Deest,
tel. 0487 512459

Steenfabriek Vogelensangh, Deest,
tel. 0487 512459

Steenfabriek "De Werklust", Losser,
tel. 053 5382997

INTRODUCTIE

'Walwoningen', Amersfoort (Bear Architecten)

Redactioneel

Er lijkt een tegenbeweging te ontstaan, die andere woonomgevingen zoekt dan wat de nieuwe (buiten)wijken op de Vindex-locaties hebben te bieden. Centraal daarin staat een kennelijke behoefte bij bewoners, architecten, stedenbouwkundigen, planologen en gemeentelijke diensten aan woonvormen in de buitengebieden die een individuele, onderscheidende uitstraling bezitten. Dit oktobernummer van 'Baksteen' richt zich op de vertaling daarvan in nieuwe woonvormen en woonmilieus die een nadrukkelijke relatie leggen tussen landschap en architectuur.

Die behoefte aan 'anders wonen' in het buitengebied kent velerlei aanleidingen en oorzaken. De sterk toegenomen welvaart in Nederland heeft er in elk geval mee te maken. Die stelt namelijk steeds meer mensen in staat aan verdergaande behoeften gestalte te (laten) geven.

Van alles speelt echter mee: van visie tot aan ambitie en van interessante pragmatische eisen tot aan regelrechte poenerigheid. De vraag naar 'anders wonen' is, althans vanuit die laatste optiek bekeken, een luxe probleem.

Maar als er vanuit de woonmarkt een ongedifferentieerde vraag komt naar 'iets anders' - ongeacht de onderliggende motieven - dan is het aan o.a. architecten en stedenbouwkundigen die ongerichte en impulsieve vraag duiding en richting te geven. Er bestaat immers een verantwoordelijkheid daarop een kwalitatief antwoord te geven. Een antwoord dat de (mateloze) consumptieve vraag kan vertalen in een verrijking van de wooncultuur in plaats van een kwantitatieve verarming. Dit nummer van 'Baksteen' brengt de eerste resultaten daarvan in beeld.

INHOUD

4 DE GEBOORTE VAN DE PLATTELANDS-KOSMOPOLIET

Door Jaap Huisman

Collectief wonen ruikt op. Maar dan wel in het jasje van deze tijd. Het wil nu zoveel zeggen als: je rijkdom uitdragen in een gelijkgesteld gezelschap met een harmonieuze architectuur als verbindende schakel. In de afgelopen honderd jaar woningbouw lijkt er niet zo snel zo veel veranderd als in deze jaren rond de eeuwwisseling.

10 ONTSPANNEN WONEN IN HET LANDSCHAP

Door Ton Verstegen

Het Nederlandse landschap wordt herontdekt als mogelijke locatie voor ontspannen woonvormen. Dit zorgt voor angst voor aantasting, maar leidt ook tot de hoop dat saaie landschappen er beter van zullen worden. Voor ontwerpers ligt in het Nederlandse kunstmatig landschap zowel inventiviteit als zorgelijkheid en regulering opgeslagen.

18 WATERHUISHOUDING ALS HEFBOOM VOOR RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN

Door Philip Spangenberg

Het gevolg van het ontkennen van het verschijnsel van de trek naar buitengebieden is dat er nauwelijks richtlijnen worden ontwikkeld voor een creatieve aanpak. En zo treedt in grote delen van landelijk Nederland, waar buitenwonen oogluikend wordt toegestaan, een 'verschimmeling' van het landschap op.

22 HET UITZICHT

Ontspannen en individueel

Ontspannen wonen: Stichting Stawon publiceerde een uitgave met beschouwingen en studies over de individuele bouw- en wooncultuur als collectieve ontwerpogave. Daarnaast gaven BNA en Stawon onlangs een manifest uit over een rijkere wooncultuur in Nederland. 'Meer ruimte voor het specifieke, uitblinken in het bijzondere.'

Erfafscheidingen in baksteen

Erfafscheidingen worden niet meer in het bestek opgenomen. Het moet allemaal snel en gemakkelijk. Het resultaat is een soort Eigen Huis & Tuin-cultuur met 'vlechterschermen' en 'jodelhutten'. Dat kan anders.

De geboorte van de

Voor Boswijk, het meest luxueuze plandeel van de Vinex-wijk Ypenburg, had de architect Peter Defesche een verleidelijk ontwerp gemaakt, al zegt hij het zelf. Boswijk, dat moest het eigentijdse antwoord zijn op de Haagse wijken Vogelwijk en Marlot. Robuuste villa's met flinke erkers en stevig overhuivende daken in lommerrijke lanen, daarmee is Marlot wel samengevat. Defesche had een bijna wiskundige calculatie voorgelegd aan de beoordelingscommissie voor Ypenburg: programma X context X architect = een gedifferentieerde collectie gebouwen.

plattelands-kosmopoliet

'Duinwoningen' in Kijkduin, Den Haag (van Tilburg en partners)

Architect Defesche zag het resultaat van Boswijk al voor zich, een kralensnoer van villa's in het bos, dus meer het idee van woningen in een bomenwijk dan bomen in een woonwijk, waar de auto's bijna door het groen op het erf werden opgeslokt. De architectuur zou onder de noemer 'eenheid in verscheidenheid' gebracht kunnen worden. Wie in de toekomst door de lanen van Boswijk zou wandelen, zou soms iets identieks herkennen, maar altijd verrast worden door een

persoonlijke toets, want Defesche had een soort bouwpakket bedacht. Dat zou de bewoner in staat stellen nu eens een garage, dan een erker, of zelfs een hele vleugel aan zijn toch al niet goedkope herenhuis toe te voegen. Overbodig te zeggen dat de verbindende factor de bakstenen gevel zou zijn.

Het blijft bij een droom. Dat Boswijk, zoals Defesche het had getekend, heeft het niet gehaald, terwijl hij en anderen ervan overtuigd

waren dat het het beste, want meest gevarieerde, voorstel voor de wijk zou zijn. Een te laag bod van de ontwikkelaar op de grond, geeft Defesche zelf als verklaring, want voor Ypenburg moesten combines van ontwikkelaars, bouwbedrijven, architecten en landschapsarchitecten een bod uitbrengen.

Misschien kwam het plan van Defesche te vroeg. De competitie speelde zich af in 1997/1998, voltrok zich in een moordend tempo waardoor

'Ruimhart Spoorwijk', Hof van Heden', Den Haag (P. Jansen Schoonhoven, J. Kühne)

teams met Kerstmis en in de weekeinden moesten doorwerken. Had zich dat twee jaar later afgespeeld, dan zou wellicht gekozen zijn voor de kwaliteit van het plan, de luxe formule, de landgoed-gedachte die inmiddels om zich heen grijpt. De villa's in Boswijk waren toch wel verkocht, daar niet van, maar het concept van de 'collectiviteit van het wonen' zou twee jaar later meer hebben aangeslagen. Collectief wonen, dat wil in dit geval zeggen je rijkdom uitdragen in

een gelijkgestemd gezelschap met een harmonieuze architectuur als verbindende schakel. Als die rijkdom een bepaalde grens overschrijdt, bakent men het terrein af met een hek en een toegangspoort waarvoor een code vereist is.

HOGER SEGMENT

Vermoedelijk is er in honderd jaar woningbouw niet zo snel zo veel veranderd als deze jaren rond de eeuwwisseling. Was Nederland overal

ter wereld het toonbeeld van sociale woningbouw, met de plicht de zwakkeren behoorlijk te huisvesten, ineens is het accent verschoven naar de andere kant van het spectrum, waar zich een groep consumenten ophoudt die kritisch is, veel te besteden heeft en een royale woning verlangt. Deze groep groeit en wordt bovendien jonger. De ontwikkelaar/aannemer Heijmans in Rosmalen schat dat binnen vijf jaar tijd 35 tot 40 procent van 'zijn producten' in het hogere segment wordt gebouwd.

Bouwfonds, bouwer voor modaal Nederland, heeft als nieuw 'woonproduct' het persoonlijk wonen op de markt gebracht en etaleert dat in de brochure met een impressie van Brandevoort in Helmond, dat de idylle van een pittoresk Brabants dorp probeert te imiteren. Als iets persoonlijk is, is het Brandevoort, met zijn verspringende gevelwand, schuine kappen en gezellige balkonnetjes en loggia's. Bouwfonds schrijft daarbij: 'Het is vandaag de dag onverkoopt dat de woonconsument weinig tot geen invloed heeft op een woonproduct, dat bovendien vaak niet geheel of in het geheel niet aan zijn persoonlijke wensen beantwoordt.'

Dus lanceert Bouwfonds het idee van keuzevrijheid, en schetst de mogelijkheden: opnieuw Marlot-achtige woningen als basismodel (nog nooit waren de jaren dertig zo populair), met een uitstraling van luxe in de uitvoering. Dat wil zeggen: een bakstenen gevel met sierstrips, houten kozijnen, geïntegreerde zonwering en een schuine/piramidale kap. Er schuilt zowaar ook enig idealisme achter. Uit de brochure: 'wie groter woont, zal minder snel verbouwen, daardoor is er minder kapitaalvernietiging en wordt er ook minder verhuurd.'

'Ruimhart Spoorwijk', Hof van Heden', Den Haag (P. Jansen Schoonhoven, J. Kühne)

"t Slot, Krimpen a/d IJssel (Venster Architecten)

Er is maar één beletsel: het aantal gemeenten dat gevoelig is voor een ruimhartige kaveluitgifte voor verwezenlijking van de persoonlijke droom, is nog niet bijzonder groot. Almere is een uitzondering met kavels voor zelfbouw, die 700 m² overstijgen. Daar komt in de komende jaren de wijk Overgooi bij, waar net als in Boswijk (Ypenburg) miniatuur-kastelen door een bosperceel worden gestrooid. Het moet het Flevo-antwoord op 't Gooi worden, waar nieuwbouw al

decennia lang nauwelijks mogelijk is.

ATTRACTIEVE OMGEVING

Eind dit jaar gaat na lang getraineer bij de Raad van State de eerste paal de grond in van Haverleij, al jaren geleden gepropageerd als nieuw landgoed op de grens van rivierlandschap en bos. De omgeving: het dorpje Engelen bij Den Bosch. Sjoerd Soeters, de architect, had de torentjes op het landgoed als volgt aan

de Bossche welstandscommissie verkocht. Hij bracht een zestal beeldschone taartjes mee, stelde die uit op tafel, en volstond met: 'dit is het dan.' Een verblufte club van deskundigen nam het voorstel aan. Haverleij, te bouwen door Heijmans, moet de bovengemiddelde koper verleiden, die het niet meer uitmaakt waar hij woont, als het maar in een attractieve omgeving is. Dat is in dit geval een golfbaan, de nabijheid van een jachthaven, een park en een geruuststellende plek om de auto te parkeren. Bewoners op Haverleij zouden ook kunnen terugvallen op voorzieningen als een restaurant-service, een tuinman voor het onderhoud, wasserette of medische assistentie waardoor de vitale oudere zo lang mogelijk in het groen kan wonen.

LUXUEUS VERZORGINGSHUIS

De verklaring die S. Schuwer, directeur bouw en vastgoedontwikkeling bij Heijmans geeft voor deze stormachtige veranderingen op de markt, is dat Nederland lang - te lang - heeft vastgehouden aan het begrip volkshuisvesting. Het ministerie zou eens dringend naar een andere bena-

"t Slot, Krimpen a/d IJssel (Venster Architecten)

ming moeten omkijken. Huisvesting voor het volk is door het grote beslag dat sociale woningbouw op de stedelijke markt legt, niet meer urgent. Die verhouding ligt domweg scheef. Steden als Arnhem en Amsterdam beschikken over 80 procent huur- en 20 procent koopwoningen. Geen wonder dat de prijzen van koopwoningen zo stijgen: er is nauwelijks doorstroming mogelijk.

Willen steden de midden- en hogere welstandsklassen aan zich binden om een demografisch evenwicht te bewaren, dan moeten er dringend projecten komen die deze groepen aanspreken. Dat kan een landgoed zijn à la Haverleij, het kan ook de Silodam in Amsterdam zijn, waar men op en in het water bouwt, of lofts in IJburg, die de metropolitaine stedeling moeten verleiden.

Wie je ook spreekt over de woningbouw in Nederland, men zegt steevast dat er veel te lang bulk is gebouwd, kwantiteit in plaats van kwaliteit, terwijl de Nederlander zelf steeds welvarender is geworden, zelfs zó dat hij zich met gemak

een tweede huis in Frankrijk kan veroorloven. Van een land dat in het keurslijf van de woningcorporaties zat, is Nederland ineens ten prooi gevallen aan een markt die krampachtig op zoek is naar niches in het aanbod. De consument geeft het zelf aan: die wil – zie de witte schimmel, de boerderettes en de namaak Frank Lloyd Wright-herenhuisen – meer dan vroeger showen dat hij goed in de slappe was zit. Dat is de keerzijde van de welvaart: heel vaak leidt het niet tot een verheffende architectuur.

ROYAAL WONEN

Hoe sterk de omslag is, bewijst een onderzoek van de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV) naar de mogelijkheden tot royaal wonen in Nederland. De SEV, nota bene. De stuurgroep die synoniem is met onderzoeken naar duurzaamheid en milieu, naar experimenten in de sociale woningbouw, naar de positie van huurders en de stedelijke habitat. Maar, geeft de initiatiefnemer, Sander Gelinck, bij de

SEV toe: we mogen de andere kant ook niet vergeten. We zien voor SEV een taak weggelegd om te bemiddelen tussen marktpartijen en gemeenten over het thema royaal wonen.

Daaronder wordt dan verstaan het aanbieden van woningen met een brede beukmaat - liefst zes meter -, een behoorlijke plafondhoogte (minimaal 2.70 meter) en ruimteversterkende ingrediënten als vides, glas en loggia's.

De voorbeelden die de SEV in zijn brochure aanhaalt, zijn veelbetekend: de waterwoningen in Long Island (!) te Barendrecht beloven een kavelgrootte van 800 m², een woonoppervlak van 260 m² en natuurlijk een directe ligging aan het water (men heeft een 'waterkamer'). Een natte voor- of achterdeur is een must in het nieuwe dure wonen. Begrijpelijk dat de Vrij Op Naam-prijs er ook niet om ligt: een miljoen gulden. (Maar we moeten niet vergeten dat het in Nederland langzaam barst van papieren miljonnairs door de waardeverhoging van de huizen.)

Waterwoningen, vuurtorenwoningen (ook in Barendrecht), boswoningen of duinvilla's (zoals een enclave bij Castricum), wat ze gemeen hebben, is dat ze appelleren aan romantiek. Ook dat is een reactie op de benepenheid die lang de toon heeft gezet in de woningbouw. Er wordt afgerekend met de saaie rijtjes, aftreksels van de nieuwe zakelijkheid. Het is typerend hoeveel flats uit de jaren zestig gesloopt worden om plaats te maken voor karaktervolle nieuwbouw die de individuele smaak onderstreept.

Massa is uit, persoonlijke expressie is in. De makers van televisieprogramma's en tijdschriften wakkeren dat gevoel alleen maar aan: van een sluitpost is wonen een verlengstuk van de persoonlijkheid geworden, en die gedijt niet in een naamloos rijtje in Alphen aan den Rijn-West.

Bij Bouwfonds voorspelt J. Rosenhart, directeur persoonlijk wonen, een emancipatie van het bouwvak. Zo zullen standaardelementen in grote hallen worden gefabriceerd om vervolgens in kleine componenten op de bouwplaats te worden geassembleerd. Verborgene standaardisering, maar met een openlijke persoonlijke uitstraling, daar moet het naar toe gaan. De koper kan zijn woning op het allerlaatste moment samenstellen uit de bouwdoos die Bouwfonds aanbiedt.

'Toenemend protest tegen de monotonie van de Vinex-wijken legt de doorgeslagen eentonigheid waarmee Nederland nieuw-bouwt pijnlijk bloot'.

'Duinwoningen' in Kijkduin, Den Haag (van Tilburg en partners)

'Duinwoningen' in Kijkduin, Den Haag (van Tilburg en partners)

Zo begin Hans Oerlemans van OKRA landschapsarchitecten zijn pleidooi voor het Nieuwe Boswonen, waarmee hij zich afzet tegen de traditionele tuinwijk 'die niet voor iedereen het paradijs is'. Een vitale stad moet keuzemogelijkheden herbergen, zegt Oerlemans. Hij schaaft zich daarmee in het koor van degenen die roepen dat het aanbod rijker, breder en verrassender moet. Hoogstedelijk is al gerealiseerd, nu wordt het tijd voor ultiem-groen. De voorbeelden waaruit hij put, zijn de wijk Tapiola in Helsinki en Waldsiedlungen van Bruno Taut in Berlijn die aantonen dat boswonen in hoge dichtheden wel degelijk mogelijk is. 'Het wordt tijd een Nederlandse variant te ontwikkelen.'

IDEE VAN COLLECTIVITEIT

Voorop staat dat de bosbewoner niet terugvalt op een eigen tuin, maar in plaats daarvan de rust en de ruimte van het - gemeenschappelijk - bosperceel heeft. Daarmee sluit Oerlemans aan

bij Haverleij en Boswijk, waar de luxe zich niet direct manifesteert in een afgebakende 'kippenren' om de woning, maar in een landschap waarin de woning is geplaatst. De setting, het idee van collectiviteit, is een betrekkelijk nieuw fenomeen in de Nederlandse stedenbouw, of het nu geïnspireerd is op de Engelse *crescent*, zoals bij Céramique Maastricht, of het Brabantse oerdomp, zoals Brandevoort. Een park waarin woningen opduiken kent een voorbeeld. De mislukte Bijlmermeer. Daarop is een reactie gevolgd van Almere-achtigen en Nieuwegein-klonen, met een amorfe stedenbouw waarin iedereen zijn hutje heeft laten omheinen met een Gamma-schutting. Zoals het met de confectie slecht gaat en met de maatkleermakers goed, zo is het ook met wonen. Uniek en gedesigned zal uw levensstijl zijn, is het gebod. Goed beschouwd is dat ook de verklaring waarom het landgoed, de waterwoning en de duinwoning nu aanslaan: ze breken met dat benauwde, dat inherent is aan de kleine kaveluit-

gifte in Nederland. Ze gaan uit van het landschap en niet van de woning. De nieuwe rijke leeft in een project dat je in een sombere stemming zou kunnen vergelijken met een amusementspark. Het is een logische ontwikkeling, want de abstractie van de moderne architectuur heeft plaatsgemaakt voor het figuratieve van de post-moderne architectuur. Het herkenbare beeld, het bijbehorende verhaal ('wij wonen op een landgoed'), dat in de verleidingstaal van de ontwikkelaars wordt ondersteund, heeft het conceptuele wonen verdrongen. Woonproducten is dan ook niet voor niets de term van Bouwfonds en consorten. Kennelijk appelleert dat aan dat gevoel dat de bewoner nu het liefst heeft: dat hij met een royaal gebaar kan aangeven wat zijn bezit is. Een stuk Nederlands bos of een plas.

Waarmee de plattelands-kosmopoliet is geboren.

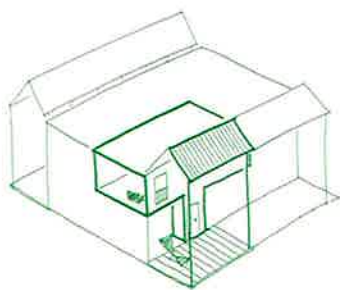
Jaap Huisman

Ontspannen wonen

'Berkenbos' woningen in Zuidlaren (Faro Architecten)

Het Nederlandse landschap wordt herontdekt als mogelijke locatie voor ontspannen woonvormen. Dit komt deels door de kritiek op de Vinex-locaties, waar dat ontspannende ver te zoeken zou zijn, deels doordat er nieuwe groepen consumenten opkomen die buiten willen wonen. Het gaat om welvarende middelbare-leeftijders, nog welvarender gepensioneerden en een groep die denkt dat in het landschap nog waarden zijn te vinden die in de stad ontbreken.

in het landschap

De ontdekking van het Nederlandse landschap leidt tot vrees en hoop: de vrees dat de waardevolle landschappen door overrijverige en winstbeluste projectontwikkelaars zullen worden vernield. Maar er is ook de verwachting dat naargeestige of saaie landschappen er juist beter van zullen worden. Zo komt er steeds meer agrarisch productielandschap beschikbaar, zoals de reconstructiegebieden voor de varkenshouderij en de

melkveehouderij, of de voormalige veenkoloniën. Verder kan ook de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur worden benut om het wonen aan natuur- en landschapsontwikkeling te koppelen. In beide gevallen zouden ontwerpers van dienst kunnen zijn. Ze kunnen voorkomen dat waardevol landschap door bebouwing wordt vernield, en ze kunnen eraan bijdragen onaantrekkelijke gebieden bewoonbaar te maken. Dit laatste heeft

als extra voordeel dat de aandacht wordt afgeleid van aantrekkelijker landschappen. Ontwerpers kunnen laten zien dat ook de mindere gebieden wellicht uitstekend bewoonbaar te maken zijn, zodat calculerende projectontwikkelaars en consumenten zich over de streep laten trekken.

AANVALLEN

Voor ontwerpers is van belang dat in het Nederlands kunstmatig landschap zowel een enorme hoeveelheid inventiviteit als zorgelijkheid en regulering ligt opgeslagen. Vooral de strijd tegen het eeuwige water heeft daaraan bijgedragen. De ontwerpers beijerden zich het afgelopen decennium om de zorgelijke kant met grote inventiviteit aan te vallen, zoals Adriaan Geuze

met zijn concept van de woonconsument als een 'intelligente parasiet', MVRDV's 'lichte stedenbouw', Bureau Schie's 'scharrelstedenbouw' of Carel Weebers 'wilde wonen'. Het vastplakken van nieuwbouwwijken aan de bestaande steden zoals in het geval van de Vinex-wijken dwingt tot steeds kostbaarder investeringen, dus hogere woondichtheden, dus kleinere kavels met steeds duurdere woningen. Precies het omgekeerde van wat volgens deze ontwerpers de consument wil: vrij en onbelemmerd wonen als op een vakantie-camping. De genotzuchtige woonconsument zou daarbij enig risico en gevaar niet schuwen. Bureau Schie kwam dan ook met de onmogelijkste locaties aanzetten, zoals bunkerwoningen in gevarenczones, zelfreinigende woningen op ver-

vulde grond, wandelende woningen op het wad, risico-dragende woningen in de hinderwetzonen. De tijd van de wilde ideeën lijkt echter wat voorbij. Inmiddels zijn de eerste van de projecten gerealiseerd, waarin een ontspannen relatie met het landschap wordt gezocht. Wat daaraan opvalt is dat de sublimatie van het gevaar, zoals de strijd tegen het water of de bescherming tegen een bedreigende omgeving er nog steeds in doorklinkt, tot uiting komend in metaforen van het kasteel, het fort of, in de noordelijke provincies, de borg. Maar de benamingen geven ook aan dat er van de lichtheid en het individualisme niet veel meer over is. De woningen worden gegroepeerd tot eenheden, niet omdat er nog collectief een gevaar moet worden afgewend, maar omdat het

'Berkenbos' woningen in Zuidlaren (Faro Architecten)

gezelliger is, efficiënter, of omdat het versnippering van het omringende landschap kan voorkomen. Dit laatste was expliciet de opzet van het project Haverleij in Den Bosch, waarvoor Soeters Van Eldonk Architecten het stedenbouwkundig ontwerp maakte en Paul van Beek / H+N+S Landschapsarchitecten het landschapsontwerp. De bebouwing is geconcentreerd in negen 'kastelen' en een 'slot', geïnspireerd op oude buitens en landschappen. Voor de in totaal 1.000 woningen is 40 hectare nodig, net als in de Vinex-wijken. Het verschil is dat met de verkoop van de woningen een compleet landschap wordt ge(re)construeerd aan de bestaande Engelerplas, met 100 hectare natuur, 60 hectare bos en 60 hectare golfterrein.

NEDERZETTINGEN

Gewone straatjes komen in Haverleij niet voor, de kasteel- en slotwoningen zijn gegroepeerd rond een centraal plein of een hof. De ensembles roepen herinneringen op aan de ideale nederzettingen los verspreid in het land, bedacht door negentiende-eeuwse idealisten zoals Fourier of Owen. Het grote slot Haverleij, naar een ontwerp van bureau Krier en Kohl, ligt op een terp en is als een echt slot omgeven door water. Het moet een soort vestingstadje voorstellen, met op de vier hoeken ronde torens. Deze zien we weer terug in het kasteel ontworpen door Jo Crepain, Velderwoude, dat aanmerkelijk kleiner van opzet is en waar de oprijlaan diep de carré van bebouwing binnendringt. Het kasteelgebouw Zwaenen-

stede van Adolfo Natalini ligt geheel in het water, maar oogt door zijn vorm ontspannender dan de andere twee. Met de bouw van de laatste twee kastelen is in september 2000 gestart. De overige kastelen waarvoor onder meer het bureau Lafour en Wijk en architect Frans Demblin ontwerpen maken, zal eind 2001 worden gestart. Duidelijk is dat de architecten hier alles op alles moeten zetten om de zware symboliek uit het masterplan te verzoenen met een zekere ontspannenheid van het wonen. De dichtheid van de bebouwing maakt dat binnenin de individuele vrijheid beperkt is. Daarbuiten heerst al helemaal het regiem van het landgoed. Voor de bewoners levert dat in ieder geval een vrij uitzicht op en minstens zo belangrijk, de zekerheid dat het ook

'Berkenbos' woningen in Zuidlaren (Faro Architecten)

'Walwoningen', Amersfoort (Bear Architecten)

een vrij uitzicht zal blijven. De intelligente parasiet heeft hier plaatsgemaakt voor de calculerende burger die bereid is zijn vrijheid in te tomen wanneer daar zekerheden tegenover staan.

SYMBOLIEK

Bij dit soort collectieve complexen, of ze nu kasteel of borg, landgoed of buitenplaats heten, moeten de architecten laveren tussen symboliek en tastbaar vruchtgenot, niet alleen van de woning, maar ook van het landschap. Iets van die tweestrijd is nog voelbaar in Het Slot (1998), een woongebouw voor ouderen in de uitbreiding 'De Plantage' in Krimpen aan den IJssel. Dit woongebouw voor ouderen, ontworpen door Venster Architecten uit Moordrecht, staat als een

kasteeltje voor de helft in het water en voor de helft op een terp. De naam van het complex, de ligging, de houten loopbrug, de kantelen voor de bovenverdieping langs, de ongepolijste dikformaat steen van de buitenmuur en de hoge voorname pui: het werkt allemaal mee aan de suggestie dat er nog een strijd met het water is te voeren, of een vijandige omgeving moet worden overzien of beheerst. Maar in de uitwerking doen de architecten weer alle moeite om die ongenaakbaarheid te relativeren. Met een aantal insnijdingen wordt het massieve blok lichter gemaakt. Die inkepingen zorgen er tevens voor dat de grote luxe binnenhof overal in verbinding staat met de buitenwereld. De hof is aan de waterzijde verlaagd en doorgetrokken zodat men

ook in het atrium bijna het gevoel krijgt buiten te zitten aan het water. De lichte wanden, de verspringende houten kozijnen, de ranke balustrades en trappen en de elegante lichtschacht moeten binnen verder zorgen voor een zekere luchtigheid als tegenwicht tegen alle symboliek.

LOSJES GEGROEPEERD

De vraag is of de ontwerpers ook hun wilde ideeën van weleer weten om te zetten in vruchtbare en exploiteerbare concepten. Zou bijvoorbeeld versnipperd en individueel wonen kunnen samengaan met de ontwikkeling van interessante landschappen? Naast het villadorp zouden hierbij ook traditionele landelijke nederzettingen als voorbeeld kunnen dienen. Dit biedt tevens de

'Walwoningen', Amersfoort (Bear Architecten)

mogelijkheid aan te sluiten bij streekgebonden verkavelingsvormen en occupatiepatronen, wat de identiteit van dergelijke projecten ten goede kan komen. Een bescheiden voorbeeld hiervan is het project Berkenbos in Zuidlaren, ontworpen door FARO Architecten, binnen een stedenbouwkundig plan van bureau Heeling, Krop, Bekkering. Het plangebied bevindt zich op de grens van het essenlandschap en het veenweidegebied. Ingebed in een luchtig berkenbos dat aansluit op het omringende landschap liggen de blokjes woningen vrij gegroepeerd in twee losse rijen. Het midden van het bos blijft helemaal autovrij. De blokjes zijn zo gedraaid en wat de huurwoningen betreft zo opgebouwd, dat alle woningen aan twee of drie kanten vrij uitzicht hebben en

een toegang tot een eigen privé-ruimte onder de opvallende arcades. Hier kan men buiten zitten met een bos om zich heen. Het idee van een verzameling losjes gegroepeerde hoeves in een luchtig bos wordt versterkt door de opvallende arcades met hun helderrode pannendak. Anders dan bijvoorbeeld in de Siedlungen in Berlijn van Bruno Taut wordt hier niet een contrast gezocht tussen de pastelkleuren van het pleisterwerk en de verschillende tinten groen van het bos, maar tussen de verschillende tinten rood van de baksteen en het wit van de berkenstammen.

STUDIELOCATIES

Een stap verder nog - en daarom nog in het stadium van het experiment - is de vraag of een

dergelijk versnipperd wonen in het landschap zich laat verenigen met een fenomeen dat kan worden beschouwd als een voortzetting van de vroegere ladeplannen, maar dan met andere middelen, namelijk de cataloguswoning. Het succes daarvan is voor een deel te danken aan het feit dat de koper zelf bepaalt wat hij krijgt voor zijn geld, en dat ook nog binnen een van tevoren nauwkeurig bepaalde tijd. Dat de woningen er architectonisch gesproken niet bijzonder uitzien is geen bezwaar; uiteindelijk vindt elke autobezitter zijn eigen auto ook het mooist, hoe standaard het model ook mag zijn. Voor architecten is dat een verontrustend perspectief. Vandaar wellicht dat de Stichting Architecten Onderzoek Wonen en Woonomgeving (Stawon)

'Berkenbos' woningen in Zuidlaren (Faro Architecten)

ontwerpstudies entameerde om voor enkele studielocaties ontspannen woonvormen te bedenken, op basis van bestaande systemen voor cataloguswoningen. Aan de hand van voorstudies van stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten voor vijf studielocaties werden door architecten ontwerpen gemaakt, afgestemd op de locatie. Het moet gezegd, de verschillende architecten gaan met de verschillende systemen op uiterst vindingrijke manieren aan de slag. Maar Heren 5 Architecten maakt dat

iets van de verontrusting zal blijven hangen. Het bureau kwam op basis van gesprekken met cataloguswoningbouwers zoals Ava-bouw en Fort-bouw tot de conclusie dat deze bedrijven alle soorten woningen kunnen bouwen. In plaats van locatiespecifieke woningen legde het architectenbureau dan ook de nadruk op het specifieke van de locatie. In feite gaf het daarmee de opdracht terug aan de landschapontwerpers en de stedenbouwkundigen (in dit geval H+N+S met een voorstel voor de locatie

'Kasteel', Helmond (W.F.M. van Bokhoven)

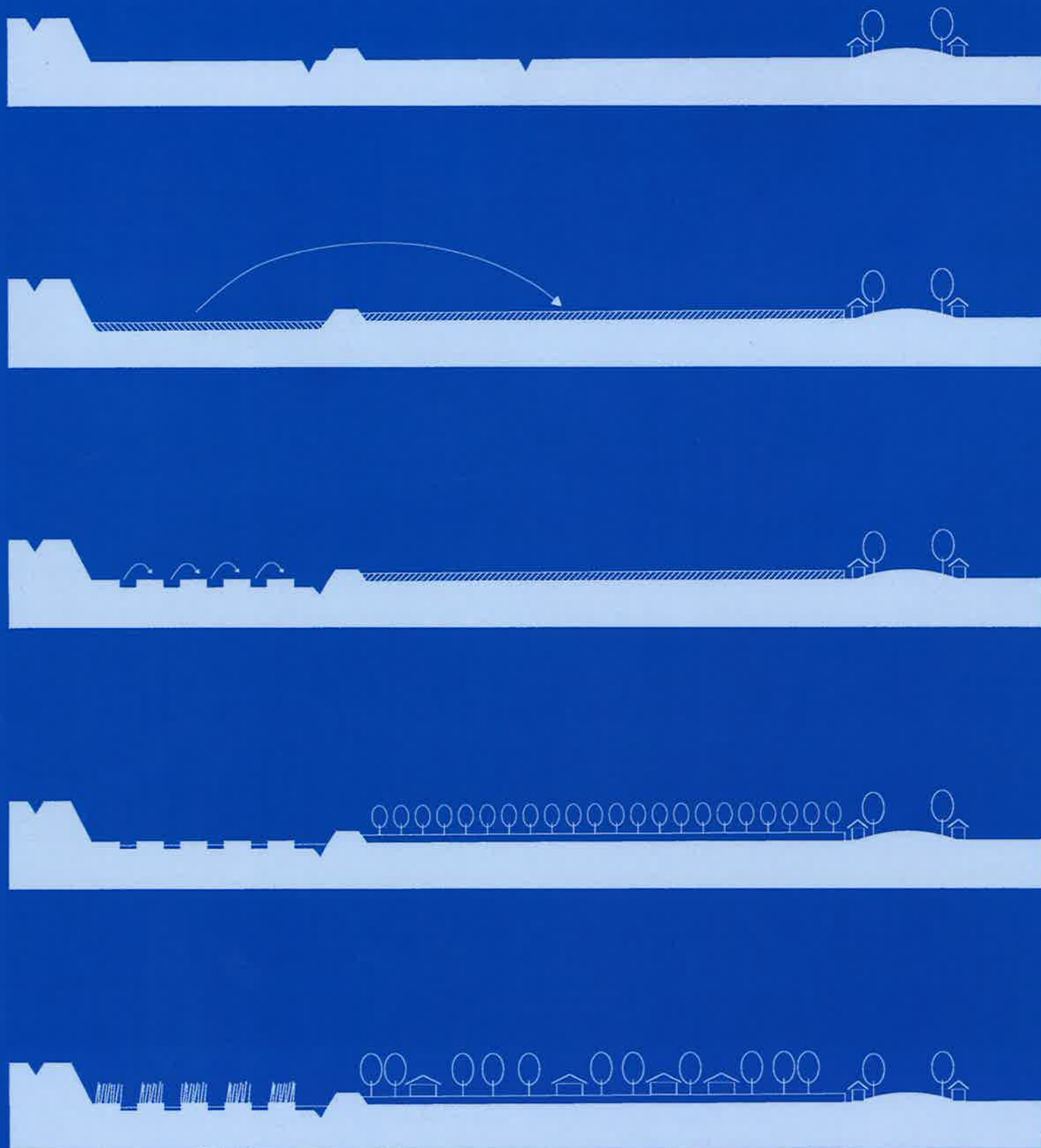

'Kasteel', Helmond (W.F.M. van Bokhoven)

Duurswold, beter bekend als Slochteren) en de catalogusbouwers. Ontspannen wonen in het landschap vraagt op de eerste plaats om goede inpassing in het landschap en om beschikbaarheid van flexibele systemen. Dat er dan ook nog een enkeling bij is die zijn huis onder architectuur tot stand wil laten komen is mooi, maar het lijkt voor de kwaliteit van het geheel van minder belang.

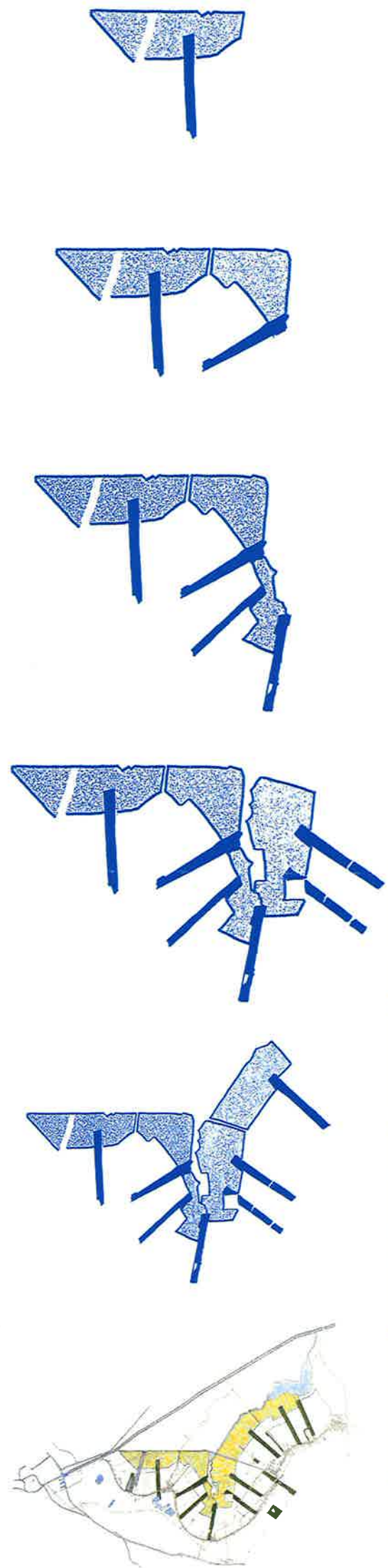
Ton Verstegen

Waterhuishouding als hefboom voor ruimtelijke ontwikkeling

Dirk Sijmons is landschapsarchitect en één van de stuwende krachten achter het bureau H+N+S Landschapsarchitecten, gevestigd te Utrecht. Hoewel hij als landschapsarchitect bekendheid geniet, is hij opgeleid als bouwkundige. Op grond van zijn belangstelling voor milieu-aspecten, heeft Dirk Sijmons zich al in een vroeg stadium als natuur- en landschapsdeskundige ontplooid, zonder daarbij vervreemd te raken van het vak waartoe hij zich aanvankelijk aangetrokken voelde. Aldus is Dirk Sijmons bij uitstek gekwalificeerd om in een gesprek een bijdrage te leveren aan de discussie over de relatie tussen landschap en wonen, ofwel natuur en architectuur. Volgens hem hoeft het wonen in de buitengebieden niet als een bedreiging, maar kan als een verrijking worden gezien. Een beschouwing van zijn opvattingen op basis van een gesprek.

Ontwerptekeningen H+N+S Landschapsarchitecten voor studieproject Duurswold, nabij Slochteren (natuurontwikkeling én ruimte voor woningen)

De opvattingen over de inrichting van het Nederlandse landschap zijn in de afgelopen decennia nogal gewijzigd, overigens zonder dat dat tot een eenduidige visie heeft geleid. Sterker nog: er kan zonder veel overdrijving worden gesteld dat er nog nauwelijks zoiets als een coherente visie bestaat op de inrichting van het landschap.

Tot in de jaren '60 werden de ingrepen in het Nederlandse landschap - afgezien van de ont-trekking van delen van het buitengebied ten behoeve van stadsuitbreidingen - gedomineerd door het fenomeen van de ruilverkaveling. Om een rationele agrarische bedrijfsvoering mogelijk te maken, werden kavels bijeengevoegd en waterlopen, landwegen, bomenrijen en andere beeld- en karakterbepalende elementen verlegd, verplaatst of omvergehaald. Niet alleen kwam er vaak een landschap voor in de plaats dat weinig visuele vreugde opriep, het gevolg van de ruilverkaveling was ook de teloorgang van cultuur-historische waarden in grote delen van landelijk Nederland. De ruilverkaveling was het domein van de civiele techniek, die als het ware als vanzelfsprekend op gespannen voet met landschaps- en natuurbeheer stond.

HERONTDEKKING

Een kentering in de relatie tussen civiele techniek en landschaps- en natuurbeheer kwam met het ambitieuze Oosterscheldeproject, waarvan de alternatieve aanpak werd geïnitieerd door het Kabinet-Den Uyl in de jaren zeventig. Dit project, waaraan door vertegenwoordigers van uiteenlopende disciplines een bijdrage werd geleverd, was het eerste voorbeeld van 'ontwerpen-samen-met-de-natuur'. Met de ontwikkeling en de totstandkoming ervan werd het bewijs geleverd dat functionele uitgangspunten niet per definitie haaks staan op landschappelijke en ecologische uitgangspunten. Anders gezegd, de aloude Nederlandse traditie van het creëren van nieuw cultuurlandschap, van nieuw landschap met een culturele dimensie, werd herontdekt.

Een tweede element met vérstrekkende gevolgen, meer een gebeurtenis dan een 'project', was het ontstaan van de Oostvaardersplassen, in het begin van de jaren tachtig. Tegen alle verwachtingen - én tegen alle plannen - in bleek zich in de laagst liggende delen van de nog niet zo lang tevoren drooggevalle polder Zuidelijk Flevoland

(1968) geheel spontaan een natuurgebied met een uniek ecologisch milieu te hebben ontwikkeld. De les die hieruit kon worden getrokken is dat de natuur - ook in het door mensenhanden gemaakte Nederland - zichzelf blijkt te kunnen creëren.

NATUURONTWIKKELING

De ervaringen van het Oosterscheldeproject en de Oostvaardersplassen werden door Dirk Sijmons en zijn bureau verwerkt in het bekroonde prijsvraagontwerp 'Plan Ooievaar'. De prijsvraag, die was uitgeschreven door de Eo Wijersstichting, een organisatie die zich ten doel stelt het ontwerpen op bovenlokaal schaalniveau

te bevorderen, richtte zich op de inrichting van het Nederlandse rivierenland, meer in het bijzonder op de inrichting van de uiterwaarden. Kern van het plan is het bevorderen van 'natuurontwikkeling', waarvoor het noodzakelijk is de uiterwaarden te vrijwaren van agrarisch gebruik. Natuurontwikkeling leidt tot de vorming van bossen, wat neerkomt op het herstel van de oertoe-stand van de rivieroever. Bossen, tezamen met watergaten, zorgen voor een natuurlijke weerstand bij de waterafvoer, wat de veiligheid en het milieu ten goede komt. Het zijn met name de positieve waterhuishoudkundige effecten van het plan waarmee de bijna even natuurlijke weerstand van de machtige Dienst Rijkswaterstaat tegen een niet

Maquettes project Haverleij; stedenbouwkundig plan Soeters van Eldonk Architecten; landschapsonwerp Paul van Beek/H+N+S Landschaps-architecten. Boven Kasteel Zwaenerstede (A. Natalini), onder Kasteel Velderwoude (J. Crepain). Maquettes Joke Witkamp. Foto's Wim Beishuizen

puur technische oplossing kon worden overwonnen. De instrumenten van het plan - een gereedschapskist in de woorden van Dirk Sijmons - zijn inmiddels veelvuldig toegepast, wat ertoe heeft geleid dat grote delen van het uiterwaardenlandschap 'van kleur verschoten' zijn.

Een interessant voorbeeld van het creëren van nieuw landschap is het H+N+S-studieproject Duurswold, dat betrekking heeft op een gebied in de nabijheid van Slochteren in de provincie Groningen. De opgave bestaat erin het betrekkelijk open en door lintbebouwing gekenmerkte landschap zodanig om te vormen dat er enerzijds 'ruimte' wordt geboden aan natuurontwikkeling en anderzijds het aantal woningen kan

worden uitgebreid, zonder dat de historische karakteristieken van het gebied teniet worden gedaan. De oplossing is gevonden in de aanleg van zogeheten borgen, bosrijke, voor bewoning bestemde stroken die haaks op de lintbebouwing staan. Met het plan wordt aangetoond dat een versterking van landschappelijke kwaliteiten heel wel kan worden gecombineerd met een intensivering van de woonfunctie. En daarmee is tenslotte ook het thema van de relatie tussen landschap en wonen aangesneden.

NAUWELIJKS RICHTLIJNEN

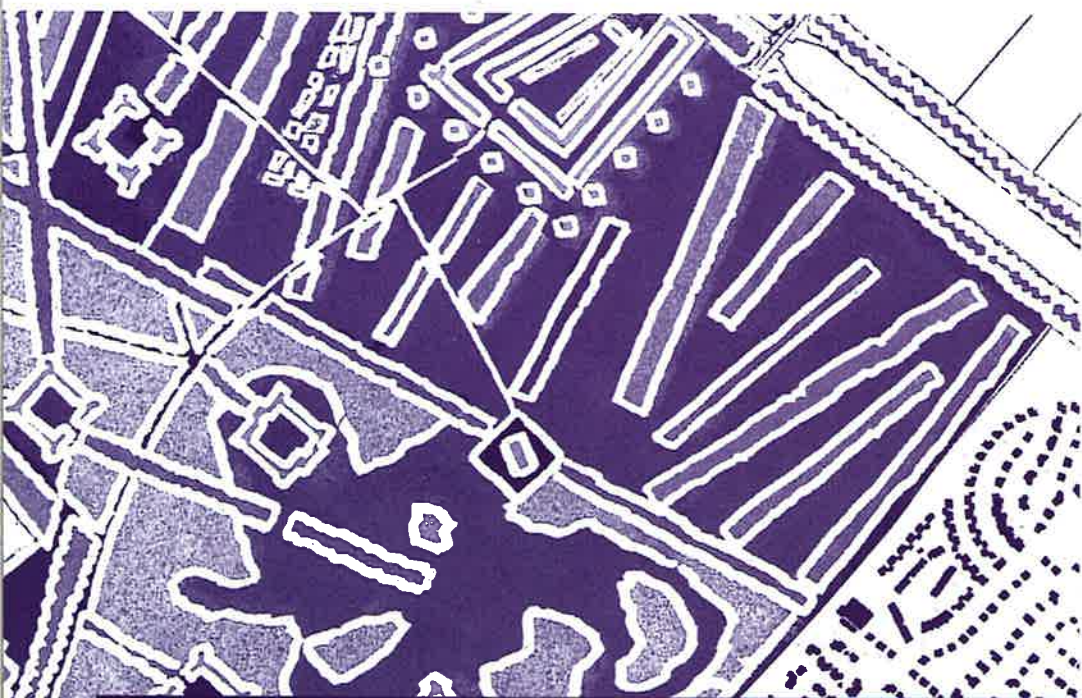
Eigenlijk is het merkwaardig dat het wonen in het landelijk gebied beleidsmatig zo besmet is.

De buitens in de duinstrook en langs de Vecht getuigen er immers van dat het landelijk gebied al vanaf de 17e eeuw de buitenwijk van de stad in Nederland is. Gevolg van het ontkennen van het verschijnsel van de trek naar buiten is dat er nauwelijks richtlijnen worden ontwikkeld voor een creatieve aanpak. En zo treedt in grote delen van landelijk Nederland, waar buiten-wonen oogluikend wordt toegestaan (of typisch Nederlands: gedoogd), een 'verschimmeling' van het landschap op. Terwijl de genoemde historische voorbeelden het bewijs leveren dat ook woonhuizen (of woonsteden) een belangrijke landschapsvormende functie kunnen hebben.

Dat simultaan aan de belangen van de natuur en aan de wens om buiten te wonen - of, in hedendaagse bewoordingen, 'aan de druk vanuit de markt' - kan worden voldaan, toont ook de H+N+S-studie voor het deel van het 'groene hart', dat is gelegen tussen Leiden, Haarlem en Amsterdam. De 'hefboom' is in dit geval de waterhuishouding. Om de noodzakelijke vergroting van de waterbergingscapaciteit in dit gebied te verruimen, wordt een systeem van zogeheten tussenboezems toegepast, dat is vormgegeven als een netwerk. Aldus ontstaat een nieuw type, rietlandachtig landschap, dat zich er goed toe leent om te worden ontwikkeld tot een exclusief woonmilieu. In dit nieuwe landschap kunnen tevens op soepele wijze cultuurhistorische elementen als de Stelling om Amsterdam worden geïntegreerd.

Het gebruik van de waterhuishouding als hefboom voor ruimtelijke ontwikkelingen past in een maatschappelijk klimaat waarin de overheid terugtreedt en zich steeds meer concentreert op hoofdlijnen. Mits de elementen van de waterhuishouding - en van de hoofdverkeersinfrastructuur - zorgvuldig en 'krachtig' als ontwerpmidelen worden ingezet, kan het buiten-wonen een positieve bijdrage aan de vorming van nieuw en boeiend landschap leveren. En al lenen natuurlijk niet alle landschapstypen zich voor een intensivering van de bewoning, om een historische traditie in ere te herstellen is het van belang het wonen in het buitengebied niet als een bedreiging, maar als een verrijking te zien.

Philip Spangenberg

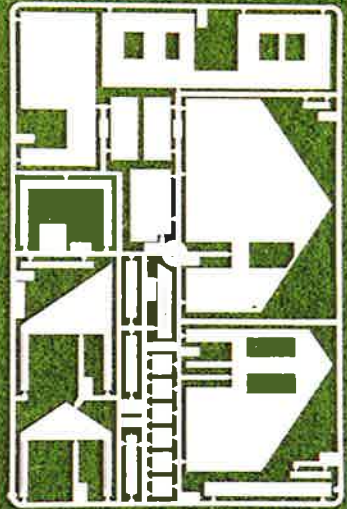

Plan Haverleij

Het bureau H+N+S van Dirk Sijmons was eveneens betrokken bij de landschapsinrichting van het woningbouwproject Haverleij nabij het landschap van Engelsing. De naar de metaforen van het 'kasteel' en 'slot' verwijzende ontwerpen van onder andere de architecten Krier en Kohl, Jo Crepain en Adolfo Natalini zijn geplaatst in een via een aantal manipulaties gedeformeed grid, dat als een continuïteit over de geplande willekeur van de landschapsinrichting is heengelegd. Uitgangspunt bij het ontwerp voor 1.000 woningen in het kale landschap is het herstellen van de verhouding tussen bebouwing en landschap, door beide, scherp gedefinieerd, tegenover elkaar te plaatsen. Deze tegenstelling bestaat uit enerzijds een landschapsinrichting die door haar collage-achtige aanpak zowel eindeloze uitgestrektheid als een geschiedenis in vele lagen suggereert, en anderzijds een bebouwings-vorm die scherp en hard begrensd is, thematisch is ontworpen als een reeks kastelen, uitgewerkt in maximaal verschillende stijlen.

Ontspannen wonen

Individuele bouw- en wooncultuur als collectieve ontwerppoging.

ONTSPANNEN WONEN

Woningbouw in het buitengebied. Zal het leiden tot een ongeremde 'verstening' van het platteland, zoals tegenstanders vrezen? Of moet er, met de verwachting dat de natuurontwikkeling er baat bij heeft, worden toegegeven aan de prangende vraag naar hoogwaardige 'groene' woon- en werklocaties? De vragen dienen zich aan nu er mondjesmaat projecten gereedkomen die in meer of mindere mate in het buitengebied zijn gesitueerd.

Die projecten zijn nog niet zo avontuurlijk als de voorstudies en ontwerpen die een aantal stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten voor vijf studielocaties maakten en die zijn samengebracht in de uitgave 'Ontspannen wonen, Individuele bouw- en wooncultuur als collectieve ontwerppoging' van de Stichting Architecten Onderzoek Wonen en Woonomgeving (Stawon). Stawon is primair een platform van BNA-architecten gericht op woonsitu-

aties. Innovatie en educatie staan voorop in de activiteiten van Stawon. Nog onlangs gaf de Stichting in samenwerking met BNA een manifest uit, waarin een lans wordt gebroken voor een rijkere wooncultuur in Nederland.

De publicatie 'Ontspannen wonen' belicht de kloof tussen woonwensen en werkelijkheid. Dat heeft alles te maken met de ogenschijnlijke tegenstelling tussen individuele woonwensen en de collectieve ambities. Suburbanisatie en het tweede-huizenbezit nemen toe - sommige tweedehuizen zijn rianter van omvang dan de primaire woning - terwijl het landelijk gebied uit alle macht wordt beschermd én afgeschermd. De uitgave van Stawon predikt geen afschaffing van het planningsvak noch het geven van volledige vrijheid aan woonconsumenten. Aan de hand van vijf studies worden de mogelijkheden verkend om tot ontspannen woonvormen te komen, die zijn gebaseerd op bestaande systemen voor cataloguswoningen en daarmee een evenwicht creëren tussen individuele vrijheid en stimulerende overheidssturing. De publicatie is verkrijgbaar bij Stawon, alsmede een interessant overzicht van werk van bij Stawon aangesloten architectenbureaus uit de periode 1990-1998, 'De architectuur van het wonen'.

Informatie: Stawon, Marijke Helsdingen, 020 555 3639, stawon@bna.nl en www.stawon.nl.

"Slechte voorbeelden van erfafscheidingen zijn er legio. Het vooraf vastleggen van ontwerpen in het bestek kan echter bijdragen aan meer geslaagde uitvoeringen van beschuttingen en afscheidingen."

Foto: Hugo Speelman

KORT NIEUWS KNB

'BAKSTEENDAG 2000' OP 7 NOVEMBER IN AMSTERDAM

Op dinsdagmiddag 7 november vindt in de Beurs van Berlage te Amsterdam de 'Baksteendag 2000' plaats met als thema 'Verandering & Continuïteit: baksteenmetselwerk in de nieuwe eeuw'. Sprekers zullen vanuit heel verschillende invalshoeken en achtergronden ingaan op de uitdagingen voor de baksteenindustrie, zoals nieuwe ordeningen in de bouwkolom, strategische heroriëntatie en de betekenis van baksteenmetselwerk in de architectuur. Uitnodigingen en een gedetailleerd programma-overzicht zijn al verstuurd. Wie zich nog niet heeft opgegeven voor de relatiedag van de Nederlandse baksteenindustrie kan dat alsnog doen bij KNB (tel.nr: 026 495 9110)

Foto: Frank Struijk

Erfafscheidingen in baksteen

Het is lang geleden dat richtlijnen voor de erfafscheiding tussen woningen expliciet in het bestek werden opgenomen. Niet zelden als perkoenpaaltjes met verzinkt draad, die op termijn mooi vergroeiën met het in die tijd ook nog veelal aangelegde gras en de heg. De huidige Vindexlocatie-bewoner heeft weinig tijd meer voor het onderhoud van tuin en erfafscheiding. Het moet allemaal snel en gemakkelijk. Jammer, want de *Eigen Huis & Tuin-cultuur* met 'vlechtschermen' en 'jodelhutten' neemt daardoor sterk toe.

Gelukkig is er een kentering merkbaar en ontstaan er weer duurzame erfafscheidingen in baksteen, transparant waar dit transparant kan en mag zijn en gesloten waar dit omwille van privacy noodzakelijk is. Hoog, aan de tuinzijde, waar inkijk afgeschermd dient te worden en laag, aan de voorgevelzijde, passend bij het straatbeeld.

Zowel in traditioneel metselwerk met gesloten en vlechtwerk-vakken, als in modern gelijmd metselwerk zijn er talloze mogelijkheden om in textuur en kleur van de bebouwing passende oplossingen te bedenken voor de gewenste beschutting. Wanneer in de planopzet rekening wordt gehouden met de bereikbaarheid van (achter)tuinen ten opzichte van de bergingen, zodat de kruiwagen en het tuingereedschap niet dwars door het huis hoeven, dan wordt ook een halt toegeroepen aan de vrijwel onstuitbare groei van 'hutten' in alle variaties die nu het onderwerp van vele discussies zijn in de nieuwe wijken.

TECHNISCHE ASPECTEN ERFAFSCHIEDINGEN

Vrijstaande muren worden blootgesteld aan veel invloeden; weer en wind hebben afhankelijk van de situering vrij spel. Daarom gelden voor het ontwerp een aantal voorwaarden ten aanzien van:

- stabiliteit, de muur mag niet omwaaien;
- scheurvorming, door buiging en zetting mogen geen scheuren ontstaan;
- verwerking, de bovenzijde moet goed afgedekt zijn tegen inwateren, om vorstschade te voorkomen;
- metselwerk moet goed vol en zat worden gerealiseerd en liefst uitgevoerd als doorstrijkwerk of in de moderne lijimtechniek;
- ankers en wapening dienen corrosievast te zijn.

STABILITEIT

Algemene vuistregel ten aanzien van de hoogte van de muur is 10 x de dikte van de muur. Bij hoger opgaand metselwerk zullen verstevigende penanten noodzakelijk zijn.

De stabiliteit van een muur met gemetselde fundering kan worden ontleend aan inklemming van de fundering in een goed verdicht zandpakket of aan de aanlegbreedte van de betonnen strookfundering, al of niet op palen gefundeerd.

Door plaatselijke verstijvingen in het metselwerk op te nemen kan de wind-

belasting ook bij hoger opgaande muren worden afgedragen aan de fundering. Deze verstijvingen kunnen worden uitgevoerd als één- of tweezijdige gemetselde pilasters of door hulpconstructies in beton of staal. Het opnemen van metselwerkwapening kan hierbij noodzakelijk zijn. Het maken van vlechtwerk in metselwerk geeft de mogelijkheid om met verlagings van de winddrukken te rekenen door het diffuse oppervlak van de wand.

De stabiliteit van een vrijstaande muur kan ook ontleend worden aan de vorm van de muur, bijvoorbeeld door de muur slangvormig te ontwerpen of een muur op te bouwen in profielen of ribben in metselwerk. Door de muur te lijmen ontstaan constructief weer andere mogelijkheden door de grotere hechtsterkte van lijmmortels ten opzichte van metselmortels. Belangrijk bij elk ontwerp is aandacht te besteden aan de afwerking van de bovenzijde. Een vlakliggende rollaag is onvoldoende om verwerking te voorkomen. Een afwaterende rollaag presteert al beter, maar dan wordt de aanhechting van de mortel aan de steen een belangrijke factor. Bij een onafgedekte muur kan bij onvoldoende aandacht:

- sneeuwbelasting en smeltwater in de muur dringen. Dit bevroest weer in de muur, ijs zet daar uit en scheurvorming kan het gevolg zijn;
- regenwater in de muur dringen, waardoor deze lang nat blijft. Hierdoor wordt een voedingsbodem gevormd voor alg- en mosgroei;
- afwisselende belasting door zon, regen, kou en hitte leiden tot scheurvorming;
- door indringend vocht niet alleen algen en mossen, maar ook uittreding van vrije kalk als witte uitslag het gevolg zijn.

Om al deze redenen is het in alle gevallen aan te bevelen erfafscheidingen in metselwerk te voorzien van bijpassende muurafdekkingen, waardoor het bovenstaande voorkomen kan worden.

De Consultancy-afdeling van KNB geeft algemene technische voorlichting en projectgerichte adviezen over ontwerp, constructie en uitvoering van baksteen-toepassingen. Over veel zaken zijn technische brochures beschikbaar. U kunt KNB tijdens kantooruren bereiken onder: tel. (026) 4959110 of per fax (026) 4951077.

KNB-consultant Hugo Speelman

Foto: Schimmel en Van Son

Koninklijk Verbond —
van Nederlandse —
Baksteenfabrikanten —

'Baksteen' is het vakblad van het Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten (KNB) en verschijnt in controlled circulation drie maal per jaar. Het blad biedt informatie over de baksteenindustrie en belicht trends in en opvattingen over baksteen en architectuur.